

Список бібліографічних посилань: 1. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков. 1976. С. 19. 2. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершенных при производстве строительных работ: автореферат кандидатской диссертации. Москва. 1966. С. 4-5. 3. Митричев С.П. Криминалистика и судебная экспертиза: методика расследования отдельных видов преступлений. Вып. 10. Киев. 1973. С. 28. 4. Васильев А.Н. Методика расследования преступлений: о криминалистической классификации преступлений. Москва. 1976. С. 26. 5. Якимов И.Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. Москва. 1924. Часть III. С.57.

Михайло Григорович ЩЕРБАКОВСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>*

НЕСПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У юридичному законодавстві, теорії та практиці усталеним є термін «спеціальні знання», якій невідомий епістемології – науковій галузі, що досліджує знання, його будову, структуру, функціонування та розвиток. Очевидно, що будь-які знання є спеціальними у широкому сенсі слова, оскільки відрізняються своїми об'єктами, предметом, методами, науковими положеннями та ін. Однак у вузькому, правовому сенсі, термін «спеціальні знання» використовується тільки у судочинстві та означає знання, якими не володіють слідчий, дізнавач, прокурор, адвокат, суддя, тобто професійні учасники процесу, які згідно з посадою, кваліфікаційними вимогами та функціональними обов'язками мають володіти знаннями у галузі права.

Відповідно до кримінального процесуального закону спеціальними знаннями володіють експерт, спеціаліст, перекладач, педагог, психолог, психіатр та інші учасники процесу, які своєю діяльністю сприяють досягненню цілей судочинства. Наявність цих фахівців цілком очевидна, оскільки під час доказування часто виникають проблемні ситуації, задля вирішення яких потрібно використання не тільки правових знань. У таких випадках для надання допомоги у доказуванні законодавець передбачив можливість залучення осіб, які

мають спеціальні, тобто неюридичні знання у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла.

Наявність «спеціальних» знань передбачає існування протилежних – «неспеціальних». Здавалося би до «неспеціальних» знань слід віднести насамперед знання у сфері права. Вказане впливає із приписів закону, згідно якому експертизою, яка призначається у разі необхідності застосування спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, не з'ясовуються питання права (ст. 242 КПК України). Однак ця пропозиція не зовсім очевидна у зв'язку з відсутністю чіткого визначення законодавцем поняття спеціальних знань, а також дискусією серед правників щодо їх змісту. Незважаючи на багаторічну практику застосування спеціальних знань у судочинстві, це поняття не має однозначного тлумачення у спеціальній літературі та серед науковців. У кодексах України та нормативно-правових актах, що регулюють використання спеціальних знань, також відсутнє визначення цього поняття.

Різні підходи правників до тлумачення поняття спеціальних знань не дають чіткого уявлення їх структури. При формулюванні дефініції спеціальних знань науковцями найчастіше використовується спосіб відмежування, тобто виключення знань, що не входять до обсягу спеціальних та є «неспеціальними».

На нашу думку до неспеціальних відносяться три види знань. По-перше, до цих знань слід віднести так звані практичні (повсякденні, буденні) знання, що засвоюються людиною протягом життєдіяльності. Під практичними знаннями розуміються знання, накопичені людьми в побуті та повсюдній виробничій діяльності, виражені в так званих рецептурних правилах. Результатом буденно-практичного знання є «здоровий глузд».

До неспеціальних належать також загальновідомі знання, коло та обсяг яких відповідає повній загальній середній освіті. Відповідно до ч. 2. ст. 12 Закону України «Про освіту» повна загальна середня освіта є обов'язковою [1]. Здобуття повної середньої освіти передбачає виконання учнем вимог, визначених державним стандартом профільної середньої освіти. Таким чином, можна вважати, що кожний громадянин країни має базові знання з різних галузей знань (фізики, хімії, біології та ін.). Отже, такі знання, хоча й відносяться до природно-наукових, але з погляду на рівень здобуття їх не можна вважати спеціальними.

Найбільш проблемним є питання співвідношення правових (юридичних) та спеціальних. За останні роки теза щодо протилежності правових та спеціальних знань у судочинстві зазнає суттєвої ре-

візії. Найбільш спекотна дискусія точиться навколо питання віднесення правових знань до неспеціальних. Прихильники негативного вирішення цього питання вказують однією з причин, що вимагає визнання спеціальними правових знань, динамічний розвиток права та законодавства, обсяг змін яких не в змозі професійно сприймати та компетентно реалізовувати на практиці функціонери процесу [2, с. 68]. Аналіз існуючих думок науковців дозволяє виділити основні підходи до співвідношення правових знань із неспеціальними у кримінальному провадженні. До неспеціальних знань, якими повинний володіти наприклад слідчий або суддя, дослідники відносять кримінальний процес та кримінальне право, а інші сфери права вважаються спеціальними для професійних учасників кримінального процесу. Якщо прийняти цю пропозицію, то в цивільному судочинстві кримінальний процес та кримінальне право, адміністративний процес та адміністративне право й інші галузі будуть вважатися спеціальними знаннями. А в адміністративному судочинстві спеціальними будуть кримінальний процес та кримінальне право, цивільний процес та цивільне право. Такий приклад можна навести й до інших видів судочинства. Очевидно, що запропоноване розмежування щонайменше недоцільно.

Крім того, зазначимо, що обов'язковою умовою для призначення на посади суддів, прокурорів, слідчих, є наявність диплому про вищу юридичну освіту. Так, відповідно до ст. 127 Конституції України «На посаду судді може бути призначений громадянин України..., який має вищу юридичну освіту...» [3]. Згідно із ст. 27 Закону України «Про прокуратуру» «Прокурором ... може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту.... Вищою юридичною освітою є освіта, здобута в Україні (або на території колишнього СРСР до 1 грудня 1991 року) за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра,...» [4].

Тому ми приєднуємось до думки тих вчених, які вважають, що правові знання у повному обсязі не відносяться до спеціальних з процесуальної точки зору [5, с. 189]. Як правильно вказує Т. В. Авер'янова незнання слідчими, суддями, дізнавачами у необхідних межах певних галузей права – це проблема правозастосовувача, а спроби вирішити її означають перекласти на експерта тягар доказування [6, с. 187]. Інша позиція відкриває дорогу до залучення фахівців-правознавців, які під час кримінального провадження в змозі виконувати функції слідчого, прокурора, судді та інших учасників процесу, проведення правових експертиз, що прямо заборонено законом.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що до не-

спеціальних знань у кримінальному судочинстві, якими мають володіти професійні учасники кримінального процесу, відносяться знання у юридичній сфері, побутові та такі, що відповідають державному стандарту повної середньої освіти.

Список бібліографічних посилань: 1. Про освіту: Закон України від 5.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. Ст. 380. 2. *Ексархопуло А. А.* Специальные познания и их применение в исследовании материалов уголовного дела. СПб., 2005. 280 с. 3. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. 4. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 2-3, ст. 12. 5. Щербаковський М. Г. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань в судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2018. Вип. 18. С. 184–193. 6. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза : Курс общей теории. М. : Норма, 2006. 480 с.

Володимир Васильович ЮСУПОВ,

*доктор юридичних наук, професор
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>*

ПОТРЕБИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРО- ТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Перспективні напрями розвитку криміналістики пов'язані з її завданнями на сучасному етапі, які визначені соціальною функцією цієї науки – сприяти своїми прийомами, методами та засобами справі протидії злочинності. Загальним завданням криміналістики є сприяння судовим і правоохоронним органам у протидії злочинності, повне та своєчасне техніко-криміналістичне і науково-методичне забезпечення та супровід розслідування злочинів. Це завдання реалізують шляхом усебічного використання досягнень сучасної науки і техніки. Криміналістика забезпечує діяльність органів досудового слідства, суду, супроводжує процес судової експертизи науково обґрунтованими засобами, прийомами й методами протидії злочинності.

Способи збирання інформації з матеріальних або ідеальних слідів завжди пов'язані з пізнавальними операціями відповідних суб'єк-